

Шістдесятники, дисиденти і “витіснене” покоління поетів.

Генерація 60-х

Кінець 50-х – 60-і роки – час розквіту ліричної творчості М.Рильського, П.Тичини, М.Бажана, В.Сосюри, А.Малишка, яскравого дебюту молодих поетів М.Вінграновського, В.Коротича, І.Драча, Л.Костенко та ін.

- «хрущовська культурна відлига», що тривала і в наступні роки радянської влади, мала обмежений характер, що виявлялось насамперед в загальному низькому культурному рівні політичної верхівки.
- Досить згадати відомі зустрічі Хрущова та його оточення з художниками (1956) і поетами (1963), де звучала брутальна лайка на адресу всього незрозумілого.
- Хрущовська реабілітація залишила поза своїми межами десятки імен так званих “затятих націоналістів” – найяскравіші імена української культури – М. Хвильового, С. Єфремова, Г. Чупринку, Г. Михайличенка найбільш неординарні твори поезії, літератури, мистецтва, історичної науки не тільки ХХ.

Значна частина творчої еліти, особливо старшого покоління, поступово усвідомила і прийняла таку культурну політику влади, продовжуючи творчість з урахуванням вже не тільки зовнішнього але і “внутрішнього цензора”.

Але на зламі історичних епох в Україні прийшла до творчості нова плеяда, що не засвоївши правил конформізму стала формувати нову тенденцію розвитку її культури – шлях до незалежності.

- Шістдесятниками називають плеяду молодих інтелігентів, що розпочали свій творчий шлях на рубежі 50-60-х років, одразу привернувши до себе увагу не лише талантом, але і мужньою громадською позицією та національною гідністю.
- Це були люди різних професій, здебільшого творча молодь – поети, прозаїки, критики, перекладачі, художники, науковці, студенти, робітники різних переконань та поглядів.
- Усіх їх об'єднувала активна життєва позиція, небайдужість до болючих проблем що постали перед суспільством в переломний час, інтерес до минулого України і намагання змінити на краще її майбутнє.

До найпомітніших постатей шістдесятників відносять І.Дзюбу, І.Світличного, Є.Сверстюка, І.Драча, М.Вінграновського, В.Симоненка, Л.Костенко, В.Шевчука, Є.Гуцала, А.Горську, П.Заливаху, Л.Семикіну, Г.Севрук, В.Кушніра, В.Зарецького.

- Як пише у своїх спогадах Євген Сверстюк, його друзям були притаманні “юний ідеалізм, шукання правди і чесної позиції, неприйняття, опір, протистояння офіційній літературі і всьому апаратові будівничих казарм..”
- Провідною в діяльності шістдесятників була культурницька течія.
- У Києві вони згуртувались у клубі творчої молоді “Супутник”, що був заснований наприкінці 1959р. студентами театрального інституту та консерваторії. Президентом клубу спочатку був Лесь Танюк, потім Віктор Зарецький.
- Квартира подружжя художників В.Зарецького та А.Горської на вул. Рєпіна була своєрідною філією клубу, тут діяла художня секція, де молоді митці прилучалися до національної культури.

У 1962р. було утворено клуб творчої молоді “Пролісок” у Львові, активістами якого були Михайло Косів, брати Михайло і Богдан Горині та ін. Невеликі творчі об'єднання та клуби починають діяти також у Харкові, Донецьку, Одесі, Дніпропетровську.

Справжньою душею шістдесятництва був поет Василь Симоненко (1935-1963).

Його творчій манері і життєвій позиції були притаманні моральний максималізм, нетерпимість до всієї тієї тоталітарної облуди, якою так ще тісно було оповите життя і культура.

- Поезія Симоненка була незвичним явищем того часу, вона перехоплювала дух, змушувала замислитись над долею України, її майже не друкували, але читали один одному і переписували від руки.

- Передчасна смерть, В. Симоненка у віці лише 28 років, усвідомлювалась шістдесятниками як трагічна подія в українській культурі.
- Повернувшись до Києва після похорону поета в Черкасах, його друзі у грудні 1963р. з допомогою студентів медінституту організували і провели в інститутському клубі вечір пам'яті В.Симоненка.
- В своєму виступі на вечорі критик І.Дзюба наголошував на тому, що Симоненко, насамперед, поет національної ідеї. 1963 рік можна вважати переломним у розвитку руху шістдесятників.

Нападки, а згодом і відкритий тиск влади та органів КДБ призвели до посилення політизації руху, частина учасників якого згодом стає на відверто дисидентські позиції, частина ж в тій чи іншій мірі схиляється до конформізму.

- Символічною подією остаточного розриву влади з передовою українською інтелігенцією було знищення за прямою вказівкою ЦК КПУ вітражу в вестибюлі Київського держуніверситету, виготовленого з нагоди 150-річчя з дня народження Т.Шевченка.

Шістдесятники визнали своїм духовним батьком Бориса Антоненка-Давидовича, що став «комунікаційним каналом» між двома періодами.

- Ровесниця шістдесятництва Нью-йоркська група також частково спиралася на здобутки попереднього періоду, але не так на доробок української літератури 20–30-х років (хоча певні стильові запозичення й були) чи МУРу, ідейно-естетична платформа якого, поза сумнівом, була ближча Нью-йоркській групі, скільки на євроантлантичний модернізм, аванґард.
- Серед найуживаніших «кодів» цих літераторів бачимо: Рембо, фовізм, дадаїзм, сюрреалізм, Лорку, Еліота, екзистенціалізм і абсурд, Каммінґса, лінгвістичну філософію тощо.

Можна сказати, що згодом шістдесятництво опинилося в ізоляції від світового контексту.

- Почасти через ідеалізацію українського етатизму та орієнтацію на національне самонаповнення – але це стосується радше епігонів та адептів шістдесятництва.
- На заваді створення інформаційних каналів стояла сама природа тоталітаризму. Втім, зв'язкам із літературами, що мали «правильну соціально-політичну лінію» (себто країн «соціалістичного табору»), вона не перешкоджала, тож існував – дуже важливий і плідний! – діалог із польською, чеською, вірменською, грузинською, російською, латвійською, білоруською, болгарською, кубинською та іншими літературами.

Шістдесятництво виявилось у культурі, мистецтві (потужне оновлення у всіх сферах):

- пластичне та візуальне мистецтво) Алла Горська, Теодозія Бриж, Галина Севрук, Людмила Семикіна, Г. Якутович, І. Марчук, І. Остафійчук,
- у музиці (Є. Станкович, В. Сильвестров, Л. Грабовський), кіно (С. Параджанов, Ю. Ілленко),
- літературі (оновлення художніх форм) дебюти І. Драча, М. Вінграновського, В. Симоненка, В. Стуса, В. Голобородька та ін.
- До шістдесятників також належать автори, які ввійшли в літературу у 50-х р. (Ліна Костенко, Д. Павличко), у 60-70-х р. (Б. Олійник, В. Забаштанський),
- у прозовому жанрі – Є. Гуцало, В. Дрозд, В. Міняйло, Вал. Шевчук, Гр. Тютюнник, у літературній критиці та публіцистиці І. Світличний, І. Дзюба, Михайлина Коцюбинська, В. Іванисенко, Ю. Бадзя, В. Чорновіл, Богдан та Михайло Горині та інші.

Дисиденти

Культурницька течія руху шістдесятників теж не згасала, в надзвичайно складних і драматичних обставинах її розвивали в підпіллі та таборах письменники дисиденти.

- М.Руденко в середині 70-х написав блискучі публіцистичні есе «Катастрофічна помилка Маркса», «Шлях до хаосу», роман «Орлова балка».
- Вже перебуваючи в ув'язненні написав цикл віршів «Я вільний», передав на волю збірки лірики «Прозріння», «За ґратами». Світу стають відомими написані в неволі геніальні вірші з книги І.Ратушинської «Сірий колір надії», збірка В.Стуса «Зимові дерева», «Палімпсести».

Ідею відродження національної культури продовжували відстоювати в своїй публіцистиці Є.Сверстюк, В.Мороз, М.Осадчий, І.Дзюба.

- У 1966—1967 рр. їх усіх повіганяли з університету, але М. Григоріва Спілка письменників (передовсім стараннями І. Драча), усвідомлюючи неминучість показового покарання і цього «відступника», «відрядила» на навчання у Латвію до Ризького університету в плані «зміцнення братерських зв'язків між народами...» єдиної і, здавалося, небієнної імперії.
- Це був порятунок вигнанням (хоч і не до Сибіру). Траки радянських танків прасували Прагу, «відлига» скінчилася, а разом і коротке, завше напівголодне студентське раю ванна з його молодим і гострим пульсом духовного життя.

Москалець

- **Постать голосу Стуса, прихована істина його бездольності, яка обернулася розкриттям однієї з найвищих доль, що їх проявила людина в ХХ столітті, побутові обставини самоспалення, спричиненого любов'ю-ненавистю до цієї долі, остаточним упокоренням перед нею, та багато інших істотних речей, які залишалися непоміченими або ж менш окресленими в перших спробах прочитання Стуса як тексту (Аріядна Шум, Марко Царинник, Михайло Хейфец, Юрій Шевельов, Марко Павлишин, Тамара Гундорова...), є непересічними явищами духовної історії доби, що добігає кінця, а саме видання – однією з найвидатніших подій 90-х років.**
- **Одне з ключових понять Стусової поетики і філософії – «межисвіти» (або «межипростір», або «поміжсвіт») є реплікою з багатолітнього герменевтичного діалогу між ним і поезією Рільке. Я не можу погодитися з думкою Юрія Шевельова про те, що Стусову спільність із Рільке можна вбачати «хіба в тому, що обидва поети шукають образу почувань і станів людини в їхньому ставанні, а не в їхній завершеності».**
- Річ не в тому, як **багато конкретних елементів рількеанства і в якій кількості поезій Стуса можна відшукати** (тепер, маючи змогу охопити весь масив творчості українського поета, зокрема ж, його переклади «Сонетів до Орфея» та «Дуїнські елегії» або проникливі інтерпретації в листах, переконаєшся, що цих конкретних елементів спільності можна помітити значно більше, ніж знаходив їх свого часу Шевельов, і вони не зводяться до деталей форми вірша або елегійних настроїв).
- Тема «Стус і Рільке» надто містка й вагома, щоб її можна було охопити в одному абзаці, – вона потребує окремої монографії, і я не сумніваюся, що таке дослідження згодом з'явиться, як і дослідження «Стус і Гете».
- Наразі обмежуся зауваженням, що Стусове поняття «межисвіту» запозичене саме в Рільке (австрійський поет, своєю чергою, запозичив його від назви книжки Лу Андреас-Саломе), додавши, що випадків, коли Стус коментує Рільке, а той «коментує» Стуса, не бракує.
- Запис Рільке в його грудневому щоденнику з Ворпсведе (1900 рік) може бути чудовою інтерпретацією як вірша **«Мені здається, що живу не я...»**, так і всього «безподобного» періоду Стусового життя:

* * *

Мені здається, що живу не я,
а інший хтось живе за мене в світі
в моїй подобі.
Ні очей, ні вух,
ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий
в своєму тілі. І, кавалок болю,
І, самозамкнений, у тьмуцїй тьмі завис.
Ти, народившись, виголїв лишень,
а не приріс до тіла. Не дійшов
своєї плоті. Тільки перехожий
межисвітів, ворущишся на споді
чужого існування.
Сто ночей
попереду і сто ночей позаду,
а межі ними — лялечка німа:
розпечена, аж біла з самоболю,
як цятка пекла, лаконічний крик
усесвіту, маленький шротик сонця,
зчужілий і заблуканий у тілі.

Ти ждеш іще народження для себе,
а смерть ввійшла у тебе вже давно.

- обоюють, що такі дні не належать ні смерті, ані життю. Вони належать... о, це якийсь межисвіт, край поміж життям і смертю, де над тобою стоїть якийсь межі-дух, межі-бог, і ці дні належать йому, таємничій силі, що проймає жахом. Це все – з її волі. Оця безнадійність, оця неміч душі.
- І коли ці стани тривають, коли не слабшають, не зникають водномить як привиди, коли людина хотіла б окреслити своє «я», оцю самосвідомість, яку неможливо виразити, яка ні з чим не пов'язана, безпорадна, самотня, нездатна чути голос тиші, ніби кинута до порожньої криниці, вглиб ставу зі стоячою водою, де кишать істоти, породжені гниллю – чим бо ти є тоді?2

Витіснене покоління

Київська школа поезії являє собою групу поетів, які дебютували в середині 60-х років, однак до шістдесятників вони не належали.

- Про Київську школу поезії можна говорити як про суто поетичне явище і як про групу молодих нонконформістів, для яких головним було – свобода у всіх її виявах, як про спробу жити інакше, жити так ніби все відбувається у незалежній, вільній державі, головним завданням яких була сама поезія.
- Радикальне молоде крило шістдесятників – поети Київської школи (В. Кордун, В. Голобородько, М. Григорів, М. Воробйов, Т. Каунова, С. Вишенський, В. Рубан, М. Саченко, І. Семененко, Н. Кир'ян, В. Ілля, М. Рачук, П. Марусик) почали з того, що вони «потракували національну мрію як здійснений факт».
- Вони не підлягають жодним будь-яким ідеологічним канонам або схемам, в основу їхнього творення було закладено свободу творення, свободу особистості, свободу поривань, свободу у прямому філософському значенні.

Частина шістдесятництва, знаходила художні цінності на іманентній основі мистецтва. Це властиве творчості В. Голобородька, М. Воробйова, С. Вишенського, М. Григоріва, В. Кордуна.

Поети Київської школи примикали до опозиційного крила шістдесятництва, але шістдесятниками не були, їх поймають – постшістдесятниками. Поети цієї школи уникали будь-якої політичної двозначності. У їхній ліриці відбився справжній драматизм народного буття.

- Молода група поетів свідомо не йшли на співпрацю з тодішнім режимом і не визнавали методу «соцреалізму». Тоталітарна система розправлялася з інакомислячими митцями.
- Цих молодих поетів було вилучено із літературного процесу до кінця 80-х років. Ця поезія в певному сенсі «десоціологізується» (вивільнення поезії з-під влади, загальних ідей, заповіданих добою).
- Постшістдесятники принципово відмовилися від ідеології, вільні від будь-яких постулатів та схем, незаангажовані, вони – фундатори новотворів, новатори поетики чистої; намагалися віднайти «художні цінності на іманентній основі мистецтва» [2;741]. Їх захоплювали первісні начала буття, міфопоетична свідомість.
- Поети Київської школи не йшли на співпрацю із режимом, а такий нонконформізм прирівнювався до ідеологічного протистояння, яке було покаранням.
- Проте у поетів Київської школи відсутня громадсько-політична лексика – все це не могло бути непоміченим.

Перша збірка Василя Голобородька «Летюче віконце»(1965) було вивезено у Фастів і порізано на макулатуру, пізніше збірка «Летюче віконце» вийшла у Парижі.

Василь Голобородько змушений полишити навчання в Київському університеті, був запрошений Сергієм Параджановим до театрального інституту на кінорежисерський факультет, де так і не зміг офіційно навчатись.

Творчі принципи поетів Київської школи:

- повернення до міфологічної свідомості; міфологічне мислення в образах новітньої поезії, що опирається на західноєвропейську філософію та психологію;
- повернення до лексичних прапервнів, розвинених до конкретних символів через активізацію смислових відтінків, народнопоетичних уявлень;
- головна увага приділяється природі, всесвіту, людині, причому сама людина розглядається як щось рівновелике, присутнє щось божественне, магічність слова;
- відчутна значимість і «знаковість» усіх елементів світобудови, коли світ як велике таїнство;
- філософський смисл життя/буття; філософічність світосприймання; певна недомовленість, спроба викликати у читача співтворення, або дотворення поезії у його свідомості;
- відсутність громадської лексики; вільний вірш, застосування вірлібру.

Львівський андеграунд. Львівське мистецьке коло. Альманах "Скриня"

У 1971 р. Грицько Чубай стає ініціатором видання літературно-мистецького альманаху «Скриня». Ця небуденна подія фактично затверджує новий тип самвидавної преси, а саме «мистецький самвидав».

- Особливість «Скрині» зумовлена не впливом на широкі суспільні маси (була надрукована машинописним способом у кількох примірниках і прочитати її мало нагоду дуже вузьке коло людей) й не радикальністю виявлених у ній політичних ідей.
- Проф. М. Ільницький, «від інших позанцезурних часописів «Скриня» вирізняється орієнтацією на чистий естетизм»[3].
- Зміст журналу цілком відповідає програмовим засадам Чубаєвого середовища як літературно-мистецького явища сімдесятництва, орієнтованого на пошук національної моделі європейського модернізму з його екзистенційним підґрунтям.

Попри позірну аполітичність "Скрині", уникнути переслідування від каральних органів учасникам Чубаєвого товариства не вдається: альманах потрапляє до рук КДБ (за однією з версій, один з примірників знайшли під час обшуку в домі В'ячеслава Чорновола). Часопис був потрактований як "занепадницький" і "ворожий".

- Арешт Грицька Чубая у 1972 році, в час, коли по Україні прокотилася хвиля арештів, мав для нього фатальні наслідки. Три дні слідчого ізолятора геть зламали поета, а свідчення на суді проти Ігоря Калинця "добили".
- Це спричинило довге п'ятирічне мовчання Чубая і останній вистріл поемою "Говорити, мовчати і говорити знову" у 1975 р. Невідомо, які засоби впливу застосовували до нього, а Грицько був людиною тонкої вдачі й не міг витримати подібного тиску.
- Саме через участь у «Скрині» Віктор Морозов та Олег Лишега були виключені з англійської філології Львівського університету. Формулювання причини видається сьогодні доволі смішним – «негідне звання студента Львівського державного університету» – що тоді було досить серйозною плямою на репутації.

На відміну від шістдесятників і поетів-дисидентів, це лише культурний протест, андеграундські митці були аполітичними людьми, хоча й деколи зводили кпини на радянських генсеків.

- Вони орієнтувалися на європейську й американську модерну поезію Еліота, Паунда, Лорки, вважали себе громадянами світу цього, космополітами.
- СРСР викликав відразу і незгоду радше на естетичному рівні. Однак покарання за цей т.зв. «спротив» були жорстокі – переслідування і допити в КДБ, вигнання з університетів.
- З середовища, яке сформував Чубай, вийшли відомі сьогодні особистості – перекладач всіх частин «Гаррі Поттера» Віктор Морозов, улюблений поет молоді Олег Лишега, голова українського ПЕН-клубу Микола Рябчук, художники Владко Кауфман і Юрко Кох.
- Чубай змінив уявлення про поезію, надав їй безкомпромісної чуттєвості, ритму симфонії. Я навіть не здатний уявити, якою була б сьогоднішня українська література, якби Грицько був живий. Його поезія має шалений вплив на самоусвідомлення усіх сучасних митців.

+

Коли до губ твоїх лишається півподиху,
Коли до губ твоїх лишається півкроку —
Зіниці твої виткані із подиву,
В очах у тебе синьо і широко.

Щось шепчеш зачаровано і тихо ти,
Той шепіт мою душу синьо крає.
І забуваю я, що вмію дихати,
І що ходити вмію забуваю.

А чорний птах повік твоїх здіймається
І впевненість мою кудись відмає.
Неступленим півкроку залишається,
Півподиху у горлі застрягає.

Зіниці твої виткані із подиву,
В очах у тебе синьо і широко,
Але до губ твоїх лишається півподиху,
До губ твоїх лишається півкроку.

+

Не спиняйте її
Бо вона пам'ятає про цвинтар
І про жито високе вона пам'ятає
Вона засвічує місяць собою
І губами засвічує звуки
Над колискою вашою
Бачу її з плачем
Над домовиною вашою
Бачу її зі сміхом
Лишень тоді
Коли ви засинаєте
Вона від усіх вас щасливіша
На вологім піску танцює
І сьогодні вона відходить від вас танцюючи
І не каже вам прощавайте